

1950. május 9. A Schuman-nyilatkozat

1950. május 9-én Robert Schuman francia külügyminiszter, egy azóta híressé vált deklarációjában, bejelentette az Európai Szén- és Acél-közösség megalapítását.

A tervvel a francia, német, olasz, belga, holland és luxemburgi kormányok – országaik történelme során első alkalommal – olyan javaslatot fogadtak el, amely szuverenitásuk egy részét egy szupranacionális, független főhatóságra ruházta át.

A Schuman-terv eredete

A második világháború vérfürdőjéből felocsúdó Európában megjelentek a kiengesztelődésre és az egységre hívó hangok. 1946. szeptember 19-én Winston Churchill javaslatot tett az Európai Egyesült Államok létrehozására. Bejelentése szenzációként hatott. Az 1948-as év több szempontból is kiemelkedő az európai építkezés történetében. Februárban a prágai puccs, júniusban a berlini blokád, a hidegháború megkeményedése, márciusban a brüsszeli paktum aláírása történt meg, amivel megszületett az Nyugati Unió, és amely fontos lépés volt a NATO létrejötte felé. Áprilisban Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC), a későbbi OECD állt fel Párizsban a Marshall-terv kapcsán Európának nyújtott amerikai hitelek elosztásának kezelésére. Májusban Hágában gyűltek össze az európai egységet támogatók, amely megbeszélés egy „reflexiós struktúra”, az Európai Mozgalom, és az első európai intézmény, az Európa Tanács létrejöttét eredményezte.

Ugyanakkor hiányzott az európai építkezéshez egy jelentős pragmatikus terv, pontosan meghatározott célokkal. 1950. május 9-én jelentette be az erre vonatkozó tervet Robert Schuman. Ez tehát az Európai Szén- és Acélközösség születése, amely egyértelmű lelkesedést váltott ki a közvéleményből.

Schuman életútja

Robert Schuman 1886-ban atyai ágon lotaringiai családban, németnek született. A németországi felsőoktatásban végzett tanulmányai után, 1912-ben ügyvéd lett Metzben. Fiatalkorát Lotaringiában, Németország, Franciaország és Luxemburg határterületén töltötte. Mindez mélyen meghatározta Schuman európai vízióját.

Fiatalkorától mélyen vallásos volt, szorosan kötődött a katolikus egyházhoz és a kereszténydemokrata politikai áramlathoz, amely elkötelezett volt Európa építésében. Ugyanakkor Schuman rendkívül széles látóköre, jogi és politikai műveltsége jelentős mértékben meghatározta Európával kapcsolatos felfogását.

Elzász-Lotaringia Franciaországhoz való visszakerülését követően, 1919-ben francia képviselővé választották, 1945 után pedig egyike a Keresztény Demokrata Párt (MRP) meghatározó vezetőinek. Pénzügyminiszter, majd 1947 novemberétől miniszterelnök, akinek sikerült lecsendesíteni a Marshall-tervvel szembeni, a Francia Kommunista Párt (PCF) által szított sztrájkokat az 1947-es év végén, épp a hidegháború kezdetekor.

Ezt követően, 1948 júliusa és 1953 januárja között, külügyminiszterként dolgozott. Mindazonáltal az európai ügyekben aktív éveit követően egészen haláláig, 1963-ig továbbra is újra és újra állást foglalt.

Zsákutcában a francia német politika 1948-1950-ben

A francia külpolitika a legfontosabb relációt, Németországot illetően zsákutcába jutott – ennek felismerése volt a kiindulópont. A háborút követően a franciák minden erőfeszítése azt célozta, hogy Németországot tartósan gyenge állapotban tartsa. Ugyanakkor a szovjetek európai térnyerésével szemben az Egyesült Államok és Nagy-Britannia létre akarta hozni a nyugat-német államot, és integrálni akarta az NSZK-t a nyugati világba. A Quai d'Orsay-re kerülve Schuman tökéletesen megértette, hogy Franciaországnak szakítania kell korábbi Németország-politikájával, és pozitív megközelítést kell alkalmaznia, mert különben teljesen elszigetelődik.

Schuman számára nyilvánvaló volt, hogy mindennek a kulcsa a francia-német kapcsolat. Európa a francia-német kiengesztelődésre fog támaszkodni, így Európa a francia politika fontos keretévé válik. Ez az Európa lesz képes együttműködni az Egyesült Államokkal a gazdasági problémák elhárítása és az újjáépítés területén, illetve ellenállni a Szovjetunióknak a hidegháborúban.

Az 1950. május 9-i Schuman-terv

Hogyan jött létre a május 9-i Schuman-nyilatkozat? Jean Monnet április végétől készítette elő a szöveget, amit Schuman május első napjaiban elfogadott. A terv egy szupranacionális, a kormányoktól független főhatóság által irányított európai szén- és acélközösséget javasolt, a termékek szabad áramlásával, közös szociálpolitikával. A Monnet által szerkesztett szöveg elé Schuman saját kezűleg írt egy preambulomot, amivel az egész kezdeményezésnek egyértelmű politikai irányt adott:

„Majdnem napra pontosan öt évvel Németország kapitulációja után, Franciaország Németországot bevonva megtette az európai építkezés első végleges lépését. Az európai feltételek emiatt teljességgel megváltoztak. Ez az átalakulás lehetővé fogja tenni, hogy eleddig lehetetlen közös lépésekre kerülhessen sor.”

Ezt követően következett a mára híressé vált szövegrész:

„Európát nem lehet egy csapásra felépíteni, sem pusztán valamely közös szerkezet kialakításával integrálni. Konkrét megvalósításokra, de mindenekelőtt a tényleges szolidaritás megteremtésére van szükség. Az európai nemzetek összefogásához szükség van arra, hogy [mindenekelőtt] Franciaország és Németország között megszűnjön az évszázados ellentét.”

E nyilatkozat alapján írták alá 1951 áprilisában az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó szerződést, amely lehetővé tette a szén- és acéltermékek szabad áramlását, közös árszabást és beruházást, szociálpolitikát. A szektoriális integráció és szupranacionalitás koncepciója lett az új szervezet kulcsa.

A Schuman-tervnek óriási visszhangja volt Európában és az Egyesült Államokban. Franciaország ismét hitelessé vált, és a terv adott politikai és lélektani alapot ahhoz, hogy Adenauer német kancellár kinyilváníthassa a Franciaországgal való kiegyezés szükségességét. Az Európai Szén- és Acélközösség politikai jelentősége minden bizonnyal túlmutat valós, lényegében lehatárolt gazdasági jelentőségén. Fontos megjegyezni, hogy a szupranacionális koncepció nagy jelentőséggel bírt, hiszen egyedül ez volt az az eszköz, ami nyílt megkülönböztetés nélkül tette lehetővé Franciaország számára a német acélipar szemmel tartását (még ha a terv természetesen nem is erről szólt).

A demokratikus Európa, mint keresztény gyökerű civilizációs tér

Mindazonáltal Schuman politikai szerepét nem lehet csupán arra redukálni, hogy megteremtette Franciaország számára Németország ellenőrzésének lehetőségét, . Schuman valójában mélyen hitt Európában. „Európa egy lelki és kulturális közösség”, amint azt egy 1953 októberében, Rómában tartott beszédében hangsúlyozta. Schuman számára Európa két alapja a keresztény civilizáció és a demokrácia, s ez utóbbi az ő szemében pontosan a kereszténységben gyökerezett.

Az európai építkezés Schuman számára feltételezte a „történelmi együvé tartozás tudatosítását” és „egy emberi ideál szolgálatába állított politikai akaratot”. Ennek megfelelően Európa alaptermészetét a történelme és a civilizációja határozta meg, de valós, politikai szintű építése a demokratikus értékek kereteit elfogadó közös akaratot feltételezte.

Schuman számára szó sem volt arról, hogy el kell tüntetni az államokat, mert véleménye szerint ezek „alapkövei” lesznek egy új szintnek, vagyis a „szupranacionalitás a nemzeti alapokon fog nyugodni”. Egyúttal azonban Schuman pragmatikus is volt. „Konkrét problémára keresett megoldást”, és nem egy szuperállamot akart létrehozni. Úgy tűnt számára, hogy a politikai integrációnak hosszútávon „legalább” a gazdasági integráció szükséges kiegészítőjének kell lennie. Ugyanakkor Európa nemzeteinek együttműködését a belátható jövőben mint megerősített együttműködést képzelte el, melynek alapja a kormányok előzetes egyeztetése, illetve a meglévő szervezetek keretei között zajló együttműködés összecsiszolódása által fokozatosan elmélyülő kohézió.

Schuman és a kommunista Európa jövője

Schuman Európa-koncepciója mint civilizációs tér, természetesen egész Európát magába foglalta, és nem csak a nyugat-európai hatokat. Meggyőződése volt, hogy idővel a Szovjetunió „csatlósai” is részesei lesznek ennek a közösségnek, amikor majd sikerül megszabadulniuk a totalitárius kommunizmustól. Az elvek szintjén egyértelmű volt számára:

„Minden európai országot a keresztény civilizáció formált... Mindezen országoknak hivatása az európai közösséghez való csatlakozás, azzal a feltétellel, hogy megbízható demokratikus rendszereket biztosítanak... A közép-kelet-európai országok, amelyeket ma egy totalitárius rendszer megfoszt a szabadságuktól, csatlakozni fognak az európai közösséghez, amint tudnak, ebben ne kételkedjünk.”

Robert Schuman aktualitása

A maastrichti szerződésig az európai politikusok – több-kevesebb lelkesedéssel ugyan, de – alapvetően a Schuman-féle metódust követték. Az európai építkezés konkrét területeken, ahol konszenzus volt, a szuverenitás fokozatos elhagyásával haladt előre, de nem vonta kétségbe az államok létezését.

Robert Schuman gondolatai hosszú időn át töretlenül érvényesek maradtak az általános Európa-koncepciót illetően is . Egyértelmű volt az az Európa-eszme , amely az egyetemes értékeken, a demokrácián és az emberi jogokon nyugodott, ugyanakkor nyilvánvalóvá tette egyedülállóságát földrajzi, történelmi és civilizációs térként.

Mindez azonban az 1990-es évektől megváltozott. A legutóbbi válság (2008-ban és ma) onnan eredeztethető, hogy az Európai Unió megszűnt kinyilvánítani gazdasági és kulturális különlegességét és szuverenitását, inkább a globalizációba kívánt simulni. Robert Schumannnak tehát mindig van mondanivalója számunkra a valódi Európáról.

Prof. Georges-Henri SOUTOU

Francia történész, a Sorbonne Egyetem és a Sciences Po emeritus professzora, a francia Erkölc és Politika Tudományok Akadémiai (*Académie des sciences morales et politiques*) tagozatának volt elnöke, az *Institut de France* tagja

9 MAI 1950

LA DECLARATION SCHUMAN

Le 9 mai 1950, le ministre français des Affaires étrangères, Robert Schuman, annonçait, dans une déclaration devenue célèbre, la création de la Communauté européenne du Charbon et de l'Acier. Le projet recueillit l'approbation des gouvernements allemand, italien, belge, néerlandais et luxembourgeois. Pour la première fois dans leur histoire, il était proposé à ces gouvernements de déléguer une partie de leur souveraineté à une Haute Autorité, supranationale et indépendante.

Les origines de la Déclaration Schuman.

Dans une Europe sortie exsangue du deuxième conflit mondial, des voix s'élèvent pour appeler à la réconciliation et à l'union. Le 19 septembre 1946, Winston Churchill propose la constitution des Etats-Unis d'Europe. Son annonce fait sensation. L'année 1948 va être à bien des égards une année capitale dans l'histoire de la construction européenne. En février et en juin, le coup de Prague puis le blocus de Berlin marquent un durcissement de la guerre froide ; en mars, la signature du Pacte de Bruxelles crée l'Union occidentale, étape importante vers la constitution de l'Otan ; en avril, l'Organisation de Coopération économique européenne (OECE), future OCDE, est instituée à Paris pour gérer la répartition des crédits américains accordés à l'Europe dans le cadre du Plan Marshall ; en mai, se retrouvent à La Haye les partisans de l'Europe unie qui aboutira à la création d'une structure de réflexion, le Mouvement européen, et de la première institution européenne, le Conseil de l'Europe.

Mais il manque à la construction européenne un projet d'envergure, pragmatique et aux objectifs précis. Ce sera la Communauté européenne du Charbon et de l'Acier. Le 9 mai 1950, Robert Schuman annonce le projet. C'est la naissance de la CECA qui suscite l'enthousiasme des opinions publiques.

L'itinéraire de Schuman.

Né en 1886 d'un père lorrain, Robert Schuman est né allemand. Après des études supérieures en Allemagne, il devint avocat à Metz en 1912. Sa jeunesse se déroula donc aux confins lotharingiens entre l'Allemagne, la France et le Luxembourg. Cet itinéraire marqua profondément sa vision de l'Europe.

Dès sa jeunesse Schuman témoigna d'une grande piété ; il resta toujours lié à l'Église catholique et au courant politique de la démocratie chrétienne, tous deux très partisans d'une organisation de l'Europe. D'autre part Robert Schuman était fort cultivé. Sa culture juridique et politique a marqué fortement sa conception de l'Europe.

Elu député au parlement français en 1919, après le retour de l'Alsace-Lorraine à la France, il s'imposa après 1945 parmi les dirigeants du MRP, le parti démocrate-chrétien. Ministre des Finances, puis président du Conseil en novembre 1947, il fit refluer la vague de grèves insurrectionnelles orchestrées par le PCF contre le Plan Marshall en novembre-décembre 1947, au moment où la Guerre froide commençât véritablement.

Puis il fut ministre des Affaires étrangères de juillet 1948 à janvier 1953. Mais bien entendu, il continua à prendre position sur les affaires européennes jusqu'à sa mort en 1963.

L'impasse de la politique allemande de la France en 1948-1950

Le point de départ est l'impasse où se trouvait alors la politique extérieure française dans son domaine essentiel, l'Allemagne. Depuis la fin de la Guerre les Français mettaient tous leurs efforts à maintenir l'Allemagne impuissante. Mais, face à la pression soviétique en Europe, les Etats-Unis et la Grande-Bretagne voulaient que l'on crée un Etat ouest-allemand et que l'on intègre la RFA dans le monde occidental. En arrivant au Quai d'Orsay, Schuman comprit bien que la France devait désormais abandonner sa politique allemande précédente et proposer une approche positive, sinon elle serait isolée.

Pour Schuman il est certain que la relation franco-allemande était la clé de tout : l'Europe reposerait sur une réconciliation bilatérale franco-allemande ; l'Europe deviendrait alors le cadre privilégié de la politique française. Et c'est cette Europe qui s'entendrait avec les États-Unis pour les problèmes économiques de la reconstruction et pour résister aux Soviétiques dans la Guerre froide.

Le Plan Schuman du 9 mai 1950

D'où la déclaration Schuman du 9 mai 1950. Elle avait été préparée en très grand secret depuis la fin avril par Jean Monnet et adoptée début mai par Schuman. Elle proposait une communauté européenne du charbon et de l'acier, avec liberté de circulation des produits, une politique sociale commune, menées par une Haute Autorité supranationale, indépendante des gouvernements. Au texte préparé par Monnet, Schuman ajouta un préambule préparé de sa main, donnant le sens profondément politique de l'opération :

« Cinq ans presque jour pour jour après la capitulation de l'Allemagne, la France accomplit le premier acte définitif de la construction européenne et y associe l'Allemagne. Les conditions européennes doivent s'en trouver entièrement transformées. Cette transformation rendra possibles d'autres actions communes impossibles jusqu'à ce jour. »

Venaient ensuite les formules désormais fameuses :

« L'Europe ne se fera pas d'un coup, ni dans une construction d'ensemble : elle se fera par des réalisations concrètes, créant d'abord une solidarité de fait. Le rassemblement des nations européennes exige [avant tout] que l'opposition séculaire de la France et de l'Allemagne soit éliminée : l'action entreprise doit toucher au premier chef la France et l'Allemagne. »

Sur ces bases on signa en avril 1951 le traité instaurant la CECA, qui prévoyait la libre circulation des produits houillers et sidérurgiques et des décisions communes en matière de prix, d'investissements, de politique sociale. Intégration sectorielle et supranationalité étaient les concepts clés du nouvel organisme.

Le plan Schuman eut un immense écho en Europe et aux États-Unis : la France redevenait crédible. Et le plan fournissait une base politique et psychologique permettant au chancelier Adenauer d'affirmer la nécessité de la réconciliation avec la France. Cette importance politique de la CECA va certainement au-delà de son rôle économique réel, finalement limité. Il faut bien marquer que dans cette conception la supranationalité était indispensable : c'était le seul moyen de faire accepter le contrôle de la France sur la sidérurgie allemande (car il s'agissait bien sûr aussi de ça) sans discrimination manifeste.

Mais plus profondément l'Europe comme espace de civilisation d'origine chrétienne et de démocratie

Mais on ne peut pas réduire Schuman à cela, c'est-à-dire uniquement à la volonté de maintenir le rôle primordial de la France et de contrôler l'Allemagne. Schuman en effet croyait profondément à l'Europe. « L'Europe est une communauté spirituelle et culturelle », comme il le déclara Schuman lors d'une conférence à Rome en octobre 1953. Elle avait pour lui très clairement deux fondements : la « civilisation chrétienne » ; la démocratie (d'ailleurs à ses yeux issue du christianisme).

La construction européenne supposait une « conscience des affinités historiques » et « une volonté politique au service d'un même idéal humain ». Pour Schuman cette Europe était définie dans sa nature profonde par son histoire et sa civilisation ; mais sa construction politique effective supposait une volonté commune respectant le cadre des valeurs démocratiques.

Il n'était pas question pour Schuman de faire disparaître les États ; ceux-ci seraient le « soubassement » d'un étage nouveau ; « le supranational reposera sur des assises nationales ». En même temps sa démarche se voulait pragmatique : il s'agissait d'apporter des « solutions aux problèmes concrets » et non pas de créer un super-État. En ce qui concernait l'intégration politique, « un minimum » lui apparaissait cependant à la longue constituer un complément nécessaire de l'intégration économique. Mais pour l'action internationale de l'Europe il n'envisageait pour l'avenir prévisible qu'une coopération renforcée et une consultation préalable entre les gouvernements, ainsi qu'une cohésion progressivement accrue par l'habitude de la collaboration au sein des organismes existants.

Schuman et l'avenir de l'Europe communiste

Sa conception de l'Europe comme espace de civilisation comportait évidemment toute l'Europe, pas seulement les Six ou l'Europe occidentale. À terme les « satellites » de l'URSS en feraient partie, quand ils seraient débarrassés du totalitarisme communiste. Sur le plan des principes les choses étaient claires :

« Tous les pays européens ont été pétris par la civilisation chrétienne... Tous ces pays ont vocation de rejoindre la Communauté européenne, à condition qu'ils vivent sous un régime authentiquement démocratique... Quant aux pays d'Europe centrale et orientale aujourd'hui privés de liberté par un régime totalitaire, ils rejoindront l'Europe communautaire, n'en doutons pas, dès qu'ils le pourront ».

L'actualité de Robert Schuman.

Mais plus profondément et d'une façon générale, jusqu'au traité de Maastricht en tout cas c'est, avec plus ou moins de bonheur, la méthode Schuman qui a été suivie. La construction européenne a progressé par des abandons progressifs de souveraineté au profit d'organismes supranationaux dans des domaines précis et pour lesquels existait un consensus mais sans remettre en cause les États.

De même, pour la conception générale de l'Europe, on remarque que les idées de Robert Schuman sont restées longtemps admises. On avait là une Europe clairement définie, qui reposait sur des

valeurs universelles comme la démocratie et les droits de l'homme mais qui affirmait clairement sa spécificité comme espace géographique, historique et de civilisation, ce qui était exactement la conception de Robert Schuman.

Mais ça a changé à la fin des années 1990 : les crises récentes (2008 et maintenant) proviennent aussi du fait que l'Union européenne a cessé d'affirmer sa spécificité d'espace économique, culturel et de souveraineté, mais a voulu se fondre dans la mondialisation. Robert Schuman a toujours des choses à nous dire sur l'Europe véritable.

Georges-Henri Soutou